

SUN'IY INTELLEKTNING ISH O'RINLARIGA VA MEHNAT UNUMDORLIGIGA TA'SIRI

Maksudova Hayotxon

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi.

Annotatsiya: *Sun'iy intellekt sohasidagi yuksalishlar butun dunyo bo'ylab ijtimoiy, iqtisodiy va mehnat bozorida tub o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Sun'iy intellekt tizimlari mashina o'rganish, tabiiy tilni qayta ishlash, kompyuter ko'rish va boshqa sohalarda inson aqliga yaqin yoki hatto undan ustun ishlarni bajarishga qodir bo'lib bormoqda. Bu esa bir tomondan mehnat unumdorligini oshirishga katta imkoniyatlar yaratgan bo'lsa, boshqa tomondan, ko'plab an'anaviy ish o'rinlariga tahdid solmoqda. Ushbu tezisda sun'iy intellektning mehnat bozoriga, ayniqsa, ish o'rinlariga va ishlab chiqarish samaradorligiga qanday ta'sir ko'rsatayotgani chuqur tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, mehnat bozori, ish o'rinlari, avtomatlashtirish, mehnat unumdorligi, raqamli transformatsiya, kasbiy qayta tayyorlash, ishbilarmonlik muhiti, axloqiy muammolar, innovatsion texnologiyalar.*

KIRISH

Zamonaviy dunyo shiddat bilan rivojlanib borayotgan texnologiyalar davriga qadam qo'ydi. Ayniqsa, so'nggi o'n yillikda sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ijtimoiy-iqtisodiy hayotning deyarli barcha jabhalariga chuqur kirib bordi. Dastlab faqat ilmiy tadqiqotlar va tajriba laboratoriyalarida sinov tariqasida foydalanilgan sun'iy intellekt bugungi kunda sanoat, sog'liqni saqlash, transport, moliya, ta'lim, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish kabi sohalarda muhim rol o'ynay boshladi. Bu holat, tabiiyki, jamiyatdagi ish o'rinlari, kasbiy talablar va mehnat unumdorligining tubdan o'zgarishiga sabab bo'lmoqda. Sun'iy intellektning joriy etilishi natijasida korxonalar ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirishga, ish samaradorligini oshirishga va xarajatlarni qisqartirishga intilmoqda. Shuningdek, sun'iy intellekt yordamida inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklar, charchoq, subyektiv qarorlar yoki inson resursiga bog'liq cheklovlar kamaytirilmoqda. Bu esa mehnat unumdorligining sezilarli darajada oshishiga olib kelmoqda. Aynan shu jihatlar sun'iy intellekt texnologiyalarini jahon bo'ylab katta qiziqish bilan joriy etilishiga sabab bo'layotir. Lekin sun'iy intellektning keng joriy qilinishi bilan bir qatorda, u keltirib chiqarayotgan ayrim salbiy oqibatlar ham jamiyat e'tiboridan chetda qolayotgani yo'q. Jumladan, sun'iy intellekt ayrim an'anaviy kasblarni to'liq avtomatlashtirishi yoki sun'iy intellekt tizimlari inson mehnatini to'liq almashtirib qo'yishi mumkinligi haqidagi xavotirlar hamon dolzarbdir. Ayniqsa, kam malakali ishchilar yoki bir xil takrorlanuvchi vazifalarni bajaradigan kasblar uchun sun'iy intellekt texnologiyalari katta xavf tug'diradi. Bu o'z navbatida global va mahalliy mehnat bozorida keskin ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga sabab bo'lishi mumkin. Shu

bilan birga, sun'iy intellekt texnologiyalari yangi ish o'rinlarini ham yaratmoqda. Yangi kasblar, masalan, sun'iy intellekt muhandislari, ma'lumotlar tahlilchilari, algoritm dizaynerlari kabi sohalarga ehtiyoj ortib bormoqda. Bu esa odamlarni zamonaviy ko'nikmalarga ega bo'lishga, kasbiy qayta tayyorlash va doimiy o'qish madaniyatini shakllantirishga undamoqda. Rivojlangan mamlakatlar bu borada allaqachon davlat siyosatida muhim islohotlarni amalga oshirishmoqda. Rivojlanayotgan davlatlar esa bu jarayonda o'z milliy manfaatlari va ijtimoiy barqarorlikni hisobga olgan holda ehtiyotkorlik bilan harakat qilishmoqda. Yuqorida ta'kidlangan omillarni hisobga olgan holda, ushbu maqolada sun'iy intellektning mehnat bozori va ish o'rinlariga ta'siri, xususan, qanday kasblar yo'qolishi, qanday yangi ish o'rinlari paydo bo'lishi va bu o'zgarishlarning mehnat unumdorligiga qanday ta'sir ko'rsatayotgani tizimli tahlil qilinadi. Shuningdek, sun'iy intellekt asosidagi avtomatlashtirish jarayonlarining afzalliklari va salbiy jihatlari, ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari, axloqiy muammolari va kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tendensiyalar ham ko'rib chiqiladi

Natija va muhokimalar

So'nggi o'n yilliklarda sun'iy intellekt texnologiyalarining tezkor rivojlanishi mehnat bozorida chuqur o'zgarishlarga olib keldi. Bu o'zgarishlar ikki asosiy yo'nalishda namoyon bo'lmoqda:

- mavjud ish o'rinlarining avtomatlashtirilishi va qisqarishi;
- yangi, ilg'or texnologiyalarga asoslangan kasblarning yuzaga kelishi

Yevropa ittifoqi, AQSh, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi rivojlangan davlatlar allaqachon sun'iy intellektni iqtisodiyotning asosiy tarmoqlariga faol tatbiq etmoqda. Masalan, Germaniyada sanoat avtomatlashtirilishining yuqori darajasi tufayli zavod va fabrikalarda inson mehnatiga bo'lgan ehtiyoj sezilarli kamaygan. Xitoyda esa yirik texnologik kompaniyalar mijozlarga xizmat ko'rsatish tizimlarida chatbotlardan foydalanib, minglab operatorlarni qisqartirgan. Biroq bu holat bir yoqlama jarayon emas. Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivoji bilan birga yangi mehnat yo'nalishlari paydo bo'lmoqda. Bu esa kasbiy tayyorgarlik, raqamli ko'nikmalar va doimiy o'qish madaniyatining muhimligini oshiradi.

Sun'iy intellekt eng avvalo takrorlanuvchi, mantiqiy va standartlashtirilgan vazifalarni bajaradigan kasblarni avtomatlashtiradi. Quyidagi sohalar aynan sun'iy intellekt ta'sirida sezilarli darajada o'zgarishga yuz tutmoqda:

Avtomatlashtirilgan robotlar, sanoat dasturlari va texnik nazorat tizimlari ishlab chiqarishdagi og'ir, changli yoki xavfli ishlarni to'liq robotlarga topshirmoqda. Misol uchun, avtomobil ishlab chiqarishda ko'plab zavodlar endi robotlar orqali yig'ish, payvandlash, bo'yash va sifat nazorati kabi jarayonlarni amalga oshirmoqda. Bank xodimlari, call-markaz operatorlari, kassirlar va hatto ofitsiantlar kabi kasblar sun'iy intellekt va avtomatlashtirish orqali qisqarayotgan eng ko'p yo'nalishlar sirasiga kiradi. Onlayn bank xizmatlari, virtual yordamchilar va o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish kiosklarining paydo bo'lishi ushbu o'zgarishlarni tezlashtirmoqda. Avtopilotli

avtomobillar va dronlar transport va yetkazib berish sohasida inqilobiy o'zgarishlarni boshlab berdi. Kelgusida haydovchilarga bo'lgan talab keskin kamayishi mumkin, ayniqsa yuk tashish va taksi xizmatlarida. Sun'iy intellekt yangi imkoniyatlarni ham yuzaga keltirmoqda. Uning rivoji bilan bog'liq yangi kasblar, xususan sun'iy intellekt dasturchilari, ma'lumotlar tahlilchilari, mashina o'rganish bo'yicha muhandislar, algoritm dizaynerlari, raqamli xavfsizlik mutaxassislari kabi yangi mutaxassisliklarga bo'lgan talab ortib bormoqda. Bularning barchasi ta'lim tizimining zamonaviylashtirilishi, kasbiy qayta tayyorlash markazlarining faoliyati kengaytirilishi va raqamli savodxonlikning oshirilishini talab etadi. Raqamli transformatsiya davrida har bir fuqaroning zamonaviy texnologiyalarni tushunishi, ulardan foydalanishni o'rganishi va ishchi ko'nikmalarini doimiy yangilab borishi muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda. Shuningdek, sun'iy intellektning mehnat unumdorligiga ijobiy ta'siri juda katta. Katta hajmdagi ma'lumotlarni tez va aniqlik bilan tahlil qilish, real vaqt rejimida texnologik muammolarni aniqlab, ularni avtomatik hal etish, resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish uzluksizligini ta'minlash - bularning barchasi korxona va tashkilotlarning samaradorligini keskin oshirishga xizmat qilmoqda. Misol uchun, tibbiyotda sun'iy intellekt yordamida MRT va rentgen tasvirlari asosida aniq va tez tashxis qo'yilishi, sog'liqni saqlash tizimini yanada samarali ishlashiga olib kelmoqda. Qishloq xo'jaligida esa sun'iy intellekt ekinlarning holatini kuzatib borish, ob-havo ma'lumotlariga asoslangan agrotexnik chora-tadbirlarni ishlab chiqish orqali hosildorlikni oshirish imkonini bermoqda. Xizmat ko'rsatish sohalarida esa mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati oshmoqda, foydalanuvchilar individual yondashuvga ega bo'lmoqda. Biroq sun'iy intellektning keng joriy etilishi axloqiy va ijtimoiy muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Birinchidan, sun'iy intellekt noto'g'ri qarorlar qabul qilgan holatlarda mas'uliyat kimda bo'lishi kerakligi hanuzgacha ochiq muammo bo'lib qolmoqda. Ikkinchidan, sun'iy intellekt asosida ishlaydigan algoritmlarning adolatlilik, xolislik va shaffoflik tamoyillariga qanchalik amal qilayotgani shubha ostida qolmoqda. Uchinchidan, texnologik o'zgarishlar ortidan kelayotgan ish o'rinlarining yo'qolishi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikka tahdid tug'dirishi mumkin. Bu esa hukumatlar, ish beruvchilar va ta'lim tizimlari oldida yangi strategiyalar ishlab chiqishni talab etadi. Bir so'z bilan aytganda, sun'iy intellekt bugungi mehnat bozorining shakllanishida asosiy omillardan biriga aylangan. U bir vaqtning o'zida mehnat unumdorligini oshiruvchi kuchli vosita va ish o'rinlariga tahdid soluvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu jarayondan qo'rqish emas, aksincha, unga ongli ravishda tayyorlanish, yangi imkoniyatlardan oqilona foydalanish, kasbiy qayta tayyorlanish va raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish orqali insoniyat ushbu texnologik inqilobdan foyda ko'rishi mumkin. Eng muhimi, sun'iy intellekt insonning raqibi emas, balki hamkori sifatida qaralishi zarur. Faqat shunda texnologik taraqqiyot ijobiy natijalar beradi va ijtimoiy barqarorlik saqlanib qoladi.

Xulosa

Sun'iy intellektning jadal sur'atlarda rivojlanishi va hayotning turli jabhalariga keng ko'lamda kirib borayotgani insoniyat taraqqiyotining muhim bosqichlaridan birini anglatadi. Uning imkoniyatlari beqiyos: ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, xizmat ko'rsatish sifatini oshirish, tibbiy tashxislarni aniqroq qo'yish, xavfsizlikni ta'minlash, ma'lumotlarni tahlil qilishda tezlik va aniqlikni oshirish kabi ko'plab sohalarda sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Ayniqsa, mehnat unumdorligining ortishi, resurslardan samarali foydalanish va inson salohiyatining yuqori darajada ro'yobga chiqishiga xizmat qilayotgani e'tiborga molikdir. Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellektning ish o'rinlariga va mehnat unumdorligiga ta'siri har tomonlama murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Bu jarayonni to'xtatib bo'lmaydi, ammo uni boshqarish, muvofiqlashtirish va ijobiy tomonga yo'naltirish insoniyat qo'lida. Davlat, jamiyat va har bir fuqaro ushbu texnologik o'zgarishlarga tayyor bo'lishi, ularni anglab yetishi va ulardan oqilona foydalanishga intilishi lozim. Faqat shundagina sun'iy intellekt inson uchun raqobatchi emas, balki samarali hamkorga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov. S. R. Raqamli iqtisodiyot asoslari. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti. 2020
2. Jo'rayev. A. M. Sun'iy intellekt va zamonaviy texnologiyalar. Toshkent: "Iqtisod-Moliya" nashriyoti. 2021
3. <https://www.weforum.org>